

ประสิทธิผลของการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับการก่อก่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิด ในมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกหลังคลอด

THE EFFECTIVENESS OF INFANT MASSAGE WITH AN INTERACTION ON MATERNAL-INFANT ATTACHMENT IN PRIMIPAROUS ADOLESCENT MOTHERS

สุอารี ลำตะกูล *

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับการก่อก่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิดในมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกหลังคลอด โดยใช้กรอบแนวคิดความรักใคร่ผูกพันของคลอสและคแนลล์ กลุ่มตัวอย่างคือคู่ของมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและการก่อก่อเกิด ที่มารับบริการ ณ แผนกสูติกรรม โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า การเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบสะดวก จำนวน 58 รายแบ่งเป็นกลุ่มควบคุม 30 ราย กลุ่มทดลอง 28 ราย กลุ่มควบคุมเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการดูแลหลังคลอดตามปกติจากเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า กลุ่มทดลองเป็นกลุ่มตัวอย่าง ที่ได้รับการดูแลที่ได้รับตามปกติจากเจ้าหน้าที่ที่ร่วมกับการสอนสาธิตการนวดสัมผัสทารกกับการมีปฏิสัมพันธ์และการทำนวดสัมผัสทารกด้วยตนเอง วันละ 1 ครั้งเป็นเวลา 4 สัปดาห์ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยแบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลของมารดาวัยรุ่น แบบสอบถามวัดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิดและการก่อก่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิด วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การแจกแจงความถี่ ร้อยละ วิเคราะห์ข้อมูลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิดและกลุ่มควบคุมก่อนและหลังการทดลองโดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (ANCOVA) โดยมีคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิดก่อนการทดลองเป็นตัวแปรควบคุม

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ทำนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับการก่อก่อเกิด มีคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิดหลังการทดลองมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้ทำนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับการก่อก่อเกิดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$) ผลการศึกษาเสนอแนะว่าควรนำการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับการก่อก่อเกิดมาเป็นส่วนหนึ่งของแผนการดำเนินงานการส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างมารดาหลังคลอดและการก่อก่อเกิด ตลอดจนควรจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสามารถปฏิบัติการนวดสัมผัส และสามารถดำเนินบทบาทเป็นผู้ให้คำแนะนำ แก่มารดาวัยรุ่นครรภ์แรกได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: การนวดสัมผัสทารก/ ปฏิสัมพันธ์/ ความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและการก่อก่อเกิด/ มารดาวัยรุ่นครรภ์แรก

ABSTRACT

This quasi-experimental research was designed to study the effectiveness of infant massage, with a variety of other interactions, on maternal-infant attachment in primiparous adolescent mothers. Maternal-infant attachment theory was used as a conceptual framework for this study. Convenience sampling was composed of 58 dyads of primiparous adolescent mothers and their infants admitted to postpartum care units at Pramongkutklao hospital. They were divided into control group ($n=30$) and experimental ($n=28$). The control group received only routine nursing care. The experimental group received routine nursing care and knowledge of how to massage their infant with other interactions. The primiparous adolescent mothers performed their infant massage with an interaction once a day for 4 weeks after delivery. The instruments used were the personal data form, the maternal-infant attachment questionnaire and the Maternal Attachment Inventory. Data were analyzed by analysis of covariate (ANCOVA) using pretest maternal-infant attachment score as a covariate.

The results revealed that the maternal-infant attachment score in experimental group was significantly higher than in control group ($p < .001$). The results indicate that the infant massage with an interaction is effective in enhancing maternal-infant attachment. So, health care personnel should be encouraged to include infant massage in hospital policy as routine postpartum care in order to promote maternal-infant attachment. Also, health care personals should be trained in infant massage skills so that they will be able to teach and give advice effectively to mothers.

KEY WORDS: INFANT MASSAGE/ INTERACTION/ INFANT-MATERNAL ATTACHMENT/ PRIMIPAROUS ADOLESCENT MOTHERS

ความเป็นมาและความสำคัญ

ความรักใคร่ผูกพัน (Attachment) เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิต และพัฒนาการของทารก โดยอาจจะกล่าวได้ว่าสัมพันธภาพจากบิดามารดาที่มีต่อทารกนั้น เป็นสายสัมพันธ์ที่คงทนถาวรมากที่สุด และสัมพันธภาพดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงด้วยกันสองประการ คือ ประการแรก ในระยะตั้งครรภ์ ทารกจะเป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นปัจเจก ที่อาศัยอยู่ในครรภ์ของมารดา และประการที่สอง เมื่อทารกคลอดออกมามารดาคือผู้ที่รับหน้าที่ดูแลให้ทารกมีชีวิตรอดอย่างเต็มความสามารถ ในขณะที่ทารกเองจะอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงมารดาอย่างสมบูรณ์ จนกระทั่งถึงระยะที่ทารกเติบโต และสามารถแยกจากมารดาได้ โดยความรู้สึกรักใคร่ผูกพันเป็นผลโดยตรงต่อพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ช่วยให้ทารกเจริญเติบโตขึ้นเป็นบุคคลที่มีความมั่นคงทางด้านจิตใจ มีความไว้วางใจในตนเอง และบุคคลใกล้ชิดพร้อมที่จะช่วยเหลือ และให้ความรักแก่บุคคลอื่น ซึ่งความรักใคร่ผูกพันเป็นพัฒนาการที่สำคัญที่มารดาจะต้องพัฒนาขึ้น และดำรงไว้อย่างต่อเนื่องตลอดการเลี้ยงดูทารกโดยเฉพาะการพัฒนามาบทบาทที่สำคัญนี้จะเริ่มต้นตั้งแต่มารดาเริ่มตั้งครรภ์ แต่จะมีพัฒนาการที่เด่นชัด และสามารถแสดงพฤติกรรมต่างๆ ได้อย่างชัดเจนในระยะหลังคลอด (Klaus & Kennell, 1982) ซึ่งระยะหลังคลอดคือช่วงเวลาที่สำคัญที่สุด ที่มารดาจะต้องพัฒนามาบทบาท

ของความเป็นแม่ ซึ่งนอกเหนือไปจากการส่งเสริมการเจริญเติบโต และพัฒนาการที่เหมาะสมแล้ว ยังหมายถึงมารดาต้องพร้อมที่จะดูแล มอบความรักและความอบอุ่นให้กับทารก ตลอดจนปกป้องลูกจากอันตราย และความไม่สุขสบายต่างๆ ดังนั้น บทบาทสำคัญในการที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานเหล่านี้แก่ทารก บุคคลที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวควรเป็นบุคคลที่มีความพร้อมในการเป็นมารดา และควรอยู่ในวัยที่มีความพร้อมทั้งทางวุฒิภาวะ สังคม แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้มารดาเป็นกลุ่มวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาบทบาทยของมารดาในระยะหลังคลอด เป็นประการสำคัญ

ทารกที่เกิดจากมารดาวัยรุ่น มักได้รับผลกระทบจากหลายปัจจัย รวมทั้งเสี่ยงต่อการถูกทอดทิ้ง และถูกละเลย หรือได้รับการเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสมได้มากกว่ามารดาในวัยผู้ใหญ่ (Promasoot, 2004) มีรายงานการศึกษา พบว่า ทารกที่เกิดจากมารดาอายุต่ำกว่า 18 ปี ได้รับการเลี้ยงดูอย่างไม่เหมาะสมและละเลยจากมารดา โดยพบว่าร้อยละ 12.8 ของทารกที่ถูกเลี้ยงดูอย่างละเลย และถูกทอดทิ้ง เป็นทารกที่เกิดจากมารดาที่อายุน้อยกว่า หรือเท่ากับ 18 ปี และมีอัตราเพิ่มมากขึ้น (Stier, Leventhal, Berg, Johnson, & Merger, 1993) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังคลอดนับเป็นภาวะวิกฤตอีกช่วงเวลาหนึ่ง ที่มารดาวัยรุ่นต้องเผชิญ เพราะนอกจากมารดาวัยรุ่นจะต้องปรับตัวตามพัฒนาการของวัย

ไปแล้ว ยังเป็นเวลาที่อยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงในระยะหลังคลอด มารดาวัยรุ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของร่างกายและมีความเสี่ยงปัญหาไม่สุขสบายต่างๆ ได้ เช่น อาการปวดมดลูก ปวดแผลและการคัดตัวของเต้านม ท้องผูก เป็นต้น มารดาวัยรุ่นจะมีความวิตกกังวล ต่อรูปลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในระยะตั้งครรภ์ และผลที่เกิดจากการคลอดบุตร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ทำให้เกิดความยากลำบากในการปรับตัว เพื่อผ่านวิกฤตเหล่านี้ให้ได้ (อุษา ฤทธิ์ประเสริฐ, 2540)

โดยธรรมชาติแล้วทารกจะมีความต้องการการสัมผัส กอดรัด ตีเบา นูมนวล และมั่นคงจากมารดา ซึ่งความรู้สึกสัมผัสสัมผัสนั้นสามารถพัฒนาได้สมบูรณ์ที่สุดเมื่อแรกเกิด การสัมผัสโดยมารดาจะช่วยให้ทารกมีอาการผ่อนคลาย ไม่เครียด พร้อมทั้งจะเรียนรู้และพัฒนาร่างกาย อารมณ์ ได้อย่างเหมาะสม (พัศนีย์ รัตนโอภาส, 2531) สิ่งสำคัญคือการนวดสัมผัส ช่วยส่งเสริมความผูกพันใกล้ชิดระหว่างทารกและผู้ดูแล ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้ดูแล ได้มีโอกาสเสริมสร้างความรักและใกล้ชิดกับทารกเพิ่มขึ้นด้วย

จากรายงานการทบทวนงานวิจัยอย่างเป็นระบบ (systematic review) ในเรื่องการนวดสัมผัสทารกที่ส่งผลต่อสถานะทางร่างกายและจิตใจในเด็กทารกวัยแรกเกิด ถึง 6 เดือนที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จากการศึกษาวิจัยจำนวน 23 งานวิจัย พบว่ามีงานวิจัยจำนวน 9 เรื่อง ที่ไม่สนับสนุนว่าการนวดสัมผัสส่งผลต่อการเจริญเติบโตในเด็กทารก แต่มีงานวิจัยบางส่วนสนับสนุนว่า การนวดสัมผัสนั้นสามารถพัฒนาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก ตลอดจนส่งเสริมการนอนหลับ และช่วยให้ทารกผ่อนคลาย ลดอาการร้องไห้ลง อย่างไรก็ตามพบว่าในปัจจุบันยังมีความต้องการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลของการนวดสัมผัสต่อความรักใคร่ผูกพันของทารก สภาพอารมณ์ของทารก และพัฒนาการทางจิตสังคมของทารก ซึ่งการทบทวนการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบในครั้งนี้จะเน้นแนวทางเบื้องต้นที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ได้ว่า การนวดสัมผัสทารกนั้นสามารถนำมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมภาวะสุขภาพสำหรับทารกแรกเกิด จนถึง 6 เดือนได้ ซึ่งจากรายงานการทบทวนการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบในครั้งนี้ได้แนะนำถึงงานวิจัยที่น่าสนใจ และควรมีการศึกษาเพิ่มเติมได้แก่การศึกษาถึงประโยชน์ของการนวดสัมผัสทารกที่ส่งผลในด้านต่างๆ เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก และผลของการนวดสัมผัสต่อกลไกของสรีรวิทยาในร่างกาย โดยเลือกศึกษาในกลุ่มประชากรอื่นๆ ที่แตกต่างกันออกไป (Underdown, Barlow, Chung, Stewart, 2006)

จะเห็นว่าการนวดสัมผัสทารกนั้น ส่งผลดีต่อทารกในด้านต่างๆ มากมาย ทั้งการส่งเสริมการเจริญเติบโต และพัฒนาการ

การบรรเทาภาวะไม่สุขสบายต่างๆ และที่สำคัญการนวดสัมผัสทารก สามารถช่วยส่งเสริมสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดาและทารก อันจะนำไปสู่การพัฒนาความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาทารกได้อีกด้วย ในการดูแลทารกหลังคลอดนั้น โดยปกติจะมีกิจกรรมต่างๆ ที่สามารถส่งเสริมให้มารดาและทารกใกล้ชิดกัน เช่น การให้นมบุตร การอาบน้ำ การเช็ดตัว ในชีวิตประจำวันสามารถส่งเสริมให้มารดา และทารกได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอยู่แล้ว เพียงแต่ในบางครั้ง กิจกรรมนั้นๆ อาจใช้ระยะเวลานานเกินไป ขาดความต่อเนื่อง และความสม่ำเสมอ ของการแสดงพฤติกรรมหรือปฏิสัมพันธ์นั้น ซึ่งอาจทำให้การแสดงพฤติกรรม ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ยังไม่สมบูรณ์มากพอ ที่จะพัฒนาไปสู่ความรู้สึกใคร่ผูกพัน การนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์ จึงเป็นกิจกรรมที่จะทำให้ปฏิสัมพันธ์ ของมารดาต่อทารก มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในขณะที่มารดาให้การนวดสัมผัส มารดาจะพูดคุย ยิ้มและมองสบตาทารก ทารกจะได้รับความอบอุ่น สามารถจดจำท่าทาง กลืนกายของมารดา ซึ่งเชื่อกันว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นการพัฒนาความรู้สึกใคร่ผูกพัน ระหว่างมารดาและทารกให้ดียิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่ามารดาวัยรุ่นครรภ์แรก เป็นผู้ที่มีขาดประสบการณ์ และยังไม่พร้อมในการรับบทบาทการเป็นมารดา ระยะหลังคลอด จึงเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบาก ในการสร้างสัมพันธ์ภาพอย่างต่อเนื่องกับบุตร แต่ความต้องการความรักใคร่ผูกพันในทารก ก็เป็นสิ่งที่สำคัญต่อการเจริญเติบโตในทุกด้านของทารกอย่างมาก ดังนั้นหากเรามีกลวิธีในการส่งเสริมความรักใคร่ผูกพันที่มารดาสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง และมีความปลอดภัย หากได้รับคำแนะนำที่ถูกต้อง ก็น่าจะเป็นผลดีต่อทั้งมารดาและทารก นอกจากนี้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่ศึกษาถึงประสิทธิผลของการนวดสัมผัส ต่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกแรกเกิดในกลุ่มมารดาวัยรุ่นครรภ์แรก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประสิทธิผลของการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกโดยมารดาต่อความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกแรกเกิด ในมารดาวัยรุ่นครรภ์แรก หลังคลอด เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณภาพในการดูแลทารกต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลของการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก ต่อความรักใคร่ผูกพัน ระหว่างมารดาและทารกแรกเกิด ในมารดาวัยรุ่นครรภ์แรก

วิธีการศึกษาวิจัย

ประชากรของการศึกษาค้างนี้คือ คู่ของมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและทารกแรกเกิด ที่รับบริการ ณ แผนกสูติกรรม โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบสะดวก (Convenience Sampling) โดยเลือกมารดาวัยรุ่นหลังคลอด ตามเกณฑ์ของการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างดังนี้

เกณฑ์การคัดเข้า (Inclusion Criteria)

มารดา

1. เป็นมารดาครรภ์แรก
2. อายุอยู่ระหว่าง 13-20 ปี
3. คลอดบุตรปกติและไม่มีภาวะแทรกซ้อนหลังคลอด
4. สามารถฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทย
5. ไม่เคยเข้าร่วมเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการนวดสัมผัสทารก

ทารก

1. อายุครรภ์ขณะคลอดอยู่ระหว่าง 38-42 สัปดาห์
2. น้ำหนักแรกคลอดมากกว่า 2,500 กรัม
3. มีสภาวะสุขภาพดี ไม่มีภาวะแทรกซ้อนหรือความเจ็บป่วยใดๆ หลังเกิด

เกณฑ์คัดออก (Exclusion Criteria)

1. มารดาทั้งในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีภาวะแทรกซ้อนภายหลังการคลอดซึ่งเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการวิจัย
2. คู่ของมารดาและทารกในกลุ่มทดลองที่ไม่ได้ทำการนวดสัมผัสตามแนวปฏิบัติติดต่อกัน ตั้งแต่ 2 วันขึ้นไป

การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คำนวณโดยใช้ Power Analysis จากการคำนวณค่า Effect Size (d) เท่ากับ 1.06 ซึ่งแสดงถึงกลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ โดยต้องใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวนกลุ่มละ 26 ราย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการสูญหายของกลุ่มตัวอย่าง จึงเพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างอีกกลุ่มละ 10% (attrition rate) เป็นกลุ่มละ 30 ราย เมื่อทำการเก็บข้อมูล พบว่ากลุ่มตัวอย่างในกลุ่มควบคุมสามารถเก็บข้อมูลได้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้คือ 30 ราย สำหรับในกลุ่มทดลองนั้น จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมในการศึกษาวิจัยจำนวน 30 ราย มีกลุ่มตัวอย่างที่ drop out จากการศึกษา จำนวน 2 ราย เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องของการย้ายที่พักอาศัยไปยังต่างจังหวัดจำนวน 1 ราย และทารก 1 รายที่กลับเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลด้วยอาการตัวเหลือง จึงไม่สามารถทำการนวดสัมผัสจนครบระยะเวลาได้ ดังนั้นจึงมีจำนวนของกลุ่มตัวอย่างในกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมการศึกษาวิจัยจนครบระยะเวลาจำนวนทั้งสิ้น 28 ราย โดยสรุป เมื่อสิ้นสุดการศึกษามีกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้นจำนวนทั้งหมด 58 ราย แบ่งเป็นกลุ่มควบคุม 30 ราย กลุ่มทดลอง 28 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

ได้แก่ เครื่องมือในการดำเนินการวิจัย และเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย

1.1 แผนการสอน เรื่องการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก การมีปฏิสัมพันธ์กับทารก

1.2 คู่มือการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก

1.3 ตารางบันทึกการนวดสัมผัสเพื่อลูกน้อย

โดยแผนการสอน เรื่องการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก การมีปฏิสัมพันธ์กับทารก และคู่มือการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกผู้วิจัยได้นำมาจากรูปแบบการนวดสัมผัสของปีเตอร์ วอล์กเกอร์ (2547) ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาจำนวน 10 ท่า ผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

2.1 แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปของมารดาวัยรุ่น

2.2 การประเมินความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก ในการศึกษาครั้งนี้จะประเมินโดยใช้วิธีสอบถามจากมารดาและใช้สังเกตโดยผู้วิจัย ซึ่งจะต้องใช้เครื่องมือวิจัยดังนี้

2.2.1 แบบสอบถามวัดความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก (Maternal Attachment Inventory) เป็นแบบสอบถามพัฒนาขึ้นโดยมุลเลอร์ (Muller, 1996) ฉบับที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นฉบับภาษาไทย โดยผ่านการขออนุญาตและได้รับการอนุญาตให้ใช้เครื่องมือดังกล่าว คู่มือฉบับภาษาไทย แปลและเรียบเรียงโดยพรพรรณ จงปราณี (2540) สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแบบทดสอบ ไปทดลองใช้กับมารดาวัยรุ่นหลังคลอดจำนวน 20 รายคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แอลฟา ได้เท่ากับ 0.94

2.2.2 แบบสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก ฉบับที่ผู้วิจัยนำมาใช้โดยผ่านการขออนุญาตและได้รับการอนุญาตให้ใช้เครื่องมือดังกล่าว ฉบับภาษาไทยแปลและเรียบเรียง โดย พรพรรณ จงปราณี (2540) ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก ร่วมกับผู้ช่วยวิจัย 1 ท่าน คำนวณค่าความเที่ยบเคียงของการสังเกต (Interrater reliability) ระหว่าง ผู้ชำนาญการ ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ซึ่งประเมินในคู่มือของมารดาและทารกจำนวน 10 คู่ คำนวณโดยใช้สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ แอลฟา (Waltz, Strickland & Lenz, 1991) ได้ค่าความเที่ยบเคียงในการสังเกตเท่ากับ 0.84

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล

คัดเลือกคู่ของมารดาวัยรุ่นครั้งแรก ตามเกณฑ์คัดเข้ากลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มทดลอง

กลุ่มควบคุม

ระยะอยู่โรงพยาบาล หลังคลอด (24-48 ชั่วโมงหลังคลอด) ประเมินความรักใคร่ผูกพันครั้งที่ 1

- สังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกขณะมารดาให้นมทารกโดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก (ประเมินโดยผู้วิจัย)
- มารดากรอกข้อมูล ในแบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคล
- ให้มารดาตอบแบบสอบถามวัดความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก

ระยะหลังคลอด

ให้ความรู้กับมารดาวัยรุ่นรายบุคคลโดยการบรรยาย การสอนสาธิตและฝึกปฏิบัติกับหุ่นทารก ในเรื่องการนวดสัมผัสพร้อมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกตลอดจนฝึกปฏิบัติการนวดสัมผัสกับทารกจนมารดาสามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง

ระยะหลังคลอดที่บ้าน

- มารดาทำการนวดสัมผัสให้กับทารก วันละ 1 ครั้ง ติดต่อกันทุกวันเป็นเวลา 4 สัปดาห์
- ผู้วิจัยติดตาม และให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์ สัปดาห์ละ 1 ครั้งและติดตามเยี่ยมบ้าน ในรายที่ต้องการการดูแลเพิ่มเติม

ประเมินผล (4 สัปดาห์หลังคลอด ขณะรอรับวัคซีน)

ประเมินความรักใคร่ผูกพันครั้งที่ 2

- สังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกขณะมารดาให้นมทารก โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก(ประเมินโดยผู้ช่วยวิจัย)
- ให้มารดาตอบแบบสอบถามวัดความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์โดยใช้สถิติบรรยาย คือ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย พิสัย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ความแตกต่างของข้อมูลทั่วไประหว่างกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลองโดยใช้สถิติ t-test และไคสแควร์ (chi-square)

ส่วนที่ 2 วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก จากการใช้แบบสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก และจากแบบสอบถามวัดความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก ระหว่างกลุ่มควบคุม และกลุ่มทดลองโดยใช้สถิติการวิเคราะห์

ความแปรปรวนร่วม (ANCOVA) โดยกำหนดค่านัยสำคัญที่ระดับ .05

ผลการวิจัย

1. คุณลักษณะทางด้านสังคมประชากรของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้าอายุโดยเฉลี่ยในของมารดาในทั้งสองกลุ่มเท่ากับ 17.9 ปี มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ในกลุ่มทดลองคิดเป็นร้อยละ 46.4 ส่วนในกลุ่มควบคุมคิดเป็นร้อยละ 60.0 กลุ่มตัวอย่างทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 57.1 และ 60.0 ตามลำดับ สถานภาพสมรสในกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่อยู่ด้วยกัน คิดเป็นร้อยละ 67.9 และ 76.7 ตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างทุกรายมีประวัติการมาฝากครรภ์ครบตามกำหนด ผู้ดูแลทารกหลักเมื่อทารกออกจากโรงพยาบาลโดยส่วนมากจะเป็น

มารดาเป็นผู้ดูแลหลัก คิดเป็นร้อยละ 100 ในทั้งสองกลุ่ม กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มโดยส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในการดูแลทารกแรกเกิด ในกลุ่มทดลองคิดเป็นร้อยละ 85.7 และในกลุ่มควบคุมคิดเป็นร้อยละ 80 กลุ่มตัวอย่างได้ทารกตรงตามเพศที่ต้องการ ในกลุ่มทดลองคิดเป็นร้อยละ 89.3 และในกลุ่มควบคุมคิดเป็นร้อยละ 76.7 และกลุ่มตัวอย่างทุกรายมีความต้องการจะเลี้ยงทารกโดยใช้นมแม่

2. กลุ่มตัวอย่างที่ทำการนัดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก มีคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกหลังการทดลอง มากกว่า กลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้ทำการนัดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$)

อภิปรายผลและข้อสรุป

เมื่อสิ้นสุดการศึกษาพบว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้สึกรักใคร่ผูกพัน ระหว่างมารดาและทารก ซึ่งได้จากการตอบแบบสอบถามวัดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาโดยมารดา และจากการสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกแรกเกิดโดยผู้วิจัย พบว่าในกลุ่มทดลองมีคะแนนความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกเฉลี่ยสูงกว่าในกลุ่มควบคุม โดยในกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 140.04 และกลุ่มควบคุมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 132.41 และเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (ANCOVA) โดยมีคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกก่อนการทดลอง (pretest) เป็นตัวแปรควบคุม ผลการศึกษาพบว่าคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกภายหลังการทดลอง (posttest) ในกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$) ซึ่งสนับสนุนสมมติฐาน แสดงว่ามารดาวัยรุ่นครรภ์แรกที่ทำกรนัดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกนั้น จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกเพิ่มมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สฎาติ ทับกล้า (Tabklum, 2001), คัทสึโน และวิวเท (Katsuno onazawa and vivette glover, 2001), พูลสิน เจริญศรี (Chareonsri, 2002), จริยา โลห์คำ (Lohkam, 2003) ที่พบว่าการนัดสัมผัส หรือการกระตุ้นประสาทสัมผัสหลายรูปแบบนั้น ส่งผลให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารก ทั้งนี้ มารดาวัยรุ่นครรภ์แรกนั้นเป็นกลุ่มมารดา ที่จะต้องมีการพัฒนาความสามารถของตนเองในหลายด้าน และเมื่อต้องมารับบทบาทการเป็นมารดา จึงทำให้ขาดความพร้อมในการรับบทบาทหน้าที่การเป็นมารดา (Jones, Green, & Krauss, 1980) มีการแสดงพฤติกรรมการตอบสนองต่อบุตรของตนน้อยกว่ามารดาที่มีอายุมากกว่า นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นยังขาดความสม่ำเสมอในการแสดงปฏิสัมพันธ์กับทารกสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดาและทารกแรกเกิดในมารดาวัยรุ่นครรภ์แรก พบว่าการแสดงพฤติกรรมสัมพันธ์ภาพของมารดา มีความไม่สม่ำเสมอ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จากการประเมินความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและทารกก่อนการทดลองนั้น พบว่ามารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและทารกอยู่ในระดับปานกลาง โดยในกลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่ามารดาและทารกในกลุ่มควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพัชรา เกษมสุข (2542) ที่พบว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดาวัยรุ่นครรภ์เดียวและครรภ์แรก โดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนี้จากการประเมินโดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกพบว่า มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่ มีปัญหาในการตอบสนองความต้องการของทารกไม่ถูกต้อง เมอเซอร์ (Mercer, 1986) กล่าวว่ามารดาวัยรุ่น มีปัญหาในการตอบสนองความต้องการของทารกไม่ถูกต้อง เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการดูแลทารก ขาดความรู้ในการปฏิบัติตนหลังคลอด รวมถึงการแสดงบทบาทของการเป็นมารดา แสดงพฤติกรรมสัมพันธ์ภาพของมารดา มีความไม่สม่ำเสมอ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่มารดาวัยรุ่นครรภ์แรก ควรจะได้รับการกระตุ้นในการแสดงพฤติกรรมสัมพันธ์ภาพกับบุตรอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมความผูกพันรักใคร่ระหว่างมารดาและทารก (Promasoot, 2004)

การส่งเสริมสัมพันธ์ภาพ โดยการนัดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์จึงสามารถส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ผูกพัน โดยกิจกรรมการนัดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์ จะประกอบไปด้วยการนัดสัมผัสร่วมกับการพูดคุย ยิ้ม การประสานสายตาสายตา การอุ้ม การโอบกอด ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ตอบสนองซึ่งกันและกันระหว่างมารดาและทารก (Reciprocal Interaction) ซึ่งปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาที่ทำการนัด โดยในการนัดสัมผัสนั้น ปฏิสัมพันธ์หลักที่มารดาและทารกได้แสดงต่อกันคือการสัมผัสซึ่งการสัมผัสเป็นพฤติกรรมความรักใคร่ผูกพันที่มารดาและทารกจะแสดงต่อกันได้อย่างมากที่สุด โดยคลอสและเคนเนลล์ (Klaus & Kennell, 1982) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมที่สำคัญที่สุดที่จะผูกพันมารดาและทารกเข้าไว้ด้วยกัน คือการที่มารดาสนใจที่จะสัมผัสทารกของตน โดยในขณะที่มารดาทำการนัดสัมผัสทารกนั้นจะเป็นสัมผัสที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สึกทะนุถนอม ความรู้สึกรักใคร่และเป็นไปอย่างอ่อนโยน จะเห็นได้ว่าการที่มารดาและทารกมีการสัมผัสจับต้องกันมากขึ้น จะเป็นการส่งเสริมให้ความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกให้พัฒนาได้มากขึ้น จึงกล่าวได้ว่าการนัดสัมผัสนั้น สามารถส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและทารกได้ นอกจากนี้การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์อื่นๆนอกเหนือจากการนัดสัมผัสนั้น ได้แก่ การพูดคุย ยิ้ม การประสานสายตา การอุ้ม โอบกอด ยังเป็นสิ่งที่จะส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกนั้นเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ โดยในการนัดสัมผัสที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จะเน้นให้มารดาได้แสดงปฏิสัมพันธ์กับทารกโดยการพูดคุย ยิ้ม มองสบตา อุ้ม โอบกอดซึ่ง พบว่าเมื่อนำการมี

ปฏิสัมพันธ์มีผลผสมผสานกับการนวดสัมผัส แล้วสามารถส่งผลให้
ความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาวัยรุ่นครรภ์แรกและทารกสูง
มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ทศนีย์ ตรีศายลักษณ์
(Tissayalak, 1999) และจิราพร สงวนกลิ่น (Sanguanklin, 2004)
ที่พบว่าการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาสามารถส่งเสริมให้ความ
รู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกสูงขึ้นได้

ข้อเสนอแนะ:

ด้านการปฏิบัติการพยาบาล

1. ควรจัดให้มีการให้ความรู้แก่มารดาวัยรุ่นครรภ์แรก
หลังคลอด เกี่ยวกับการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก
ที่แผนกสูติกรรม โดยจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนการส่งเสริม
สัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกหลังคลอด
2. ควรมีการประเมินความรู้สึกใคร่ผูกพันในมารดาวัยรุ่น
ครรภ์แรกทุกในกรณีพบมารดาวัยรุ่นครรภ์แรก ที่มีแนวโน้มของ
สัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกอยู่ในระดับน้อย อาจมีการ
ส่งเสริมให้มารดาวัยรุ่นครรภ์แรกได้มีการนวดสัมผัสทารก ตาม
รูปแบบที่ใช้ในการวิจัย หรือแม้ว่าในกรณีที่พบว่า ความรู้สึกใคร่

ผูกพันระหว่างมารดาและทารกอยู่ในระดับที่ต่ำอยู่แล้ว ก็สามารถ
นำรูปแบบการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารก มาใช้ใน
การส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกได้

ด้านบริหารการพยาบาล

1. ควรมีนโยบายจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้แก่
พยาบาลสูติกรรม พยาบาลห้องเด็กแรกเกิด ให้มีความรู้ความ
เข้าใจในเรื่องของการนำการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์
ปฏิบัติงานในการนำการนวดสัมผัสร่วมกับการมีปฏิสัมพันธ์กับ
ทารก

ด้านการวิจัยการพยาบาล

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการนวดสัมผัสที่แตกต่าง
กัน ต่อความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกในมารดา
วัยรุ่นครรภ์แรกหลังคลอด
2. ควรศึกษาประสิทธิผลของการนวดสัมผัสร่วมกับการมี
ปฏิสัมพันธ์กับทารก ต่อความรู้สึกใคร่ผูกพัน ระหว่างบิดา หรือ
ผู้ดูแลอื่นๆ กับทารก

เอกสารอ้างอิง

- พวรรณ จงปราณี. (2540). ปัจจัยคัดสรร แรงสนับสนุนทางสังคม กับความรู้สึกใคร่ผูกพันระหว่างมารดาและทารกในมารดาวัยรุ่น.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพยาบาลมารดาและทารก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิชรา เกษมสุข. (2542). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการ กับสัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกในมารดาวันรุ่นครรภ์เดียวและ
ครรภ์แรกหลังคลอดปกติ กรณีศึกษา : โรงพยาบาลศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสาธารณสุข
ศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทัศนีย์ รัตนโอภาส. (2531). ผลของการกระตุ้นโดยการสัมผัสต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของทารกในสถานสงเคราะห์เด็กอ่อน
พญาไท. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพยาบาลแม่และเด็ก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เนอการ์ที. มาเรีย. (2546). นวดลูกน้อยเพื่อสุขภาพดี (เมทินี เชาวกิจเจริญ, แปล). กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดบุ๊คเซ็น.
- รุ่งภา กิตติวัฒน์. (2546). คู่มือนวดทารก: สัมผัสรักจากมือแม่ (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วลัยเกอร์, ปีเตอร์. (2547). สัมผัสลูกน้อยด้วยการนวด (อานาจ บาลี, แปล). กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์.
- แสงทอง เลิศประเสริฐพงษ์. (2544). ความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตรที่ถูกแยกจากมารดา การรับรู้พฤติกรรมทารกแรกเกิดกับสัมพันธภาพ
ระหว่างมารดากับทารกในมารดาที่ได้รับการผ่าตัดเอาทารกออกจากหน้าท้อง. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาการพยาบาลแม่และเด็ก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อุษา ฤทธิ์ประเสริฐ. (2540). พฤติกรรมการดูแลตนเองในระยะหลังคลอดของมารดาวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาการพยาบาลแม่และเด็ก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Agarwal, K., Ashish, G., Pushkarna, R., Bhargava, S., & Prabhu, M. (2000). Effect of massage & use of oil on growth, blood
flow and sleep pattern in infants. Indian Journal of Medical Research, 112, 212-217.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss. New York: Basic Books & Hogarth Press.
- Charoensri, P. (2002). Effects of multimodalitis sensory stimulation program on the growth of premature infants and maternal
infant attachment. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Field, T. (1998). Massage Therapy Effect. Journal of Pediatric Psychology, 53(12), 1270-1281.
- Field, T., Diego, M.A., Maria, H., Osvelia, D., & Barbara, F. (2006). Moderate versus light pressure massage therapy lead to
greater weight gain in preterm infant. Infant Behav Dev, (29)4, 574-578.

- Jones, F.A., Green, V., & Krauss, D.R. (1980). Maternal responsiveness of primiparous mothers during the postpartum period . Age differences. *Pediatric Nursing*, 65, 579-584.
- Katsuno, O., Vivette, G., Dianna, A., Neena, M., & R, C.K. (2001). Infant massage improve mother-infant interaction for mother with postnatal depression. *Journal of Affective Disorder*, 63, 201-207.
- Klaus, M.H., & Kennell, J.H. (1976). *Maternal-Infant Bonding*. Saint Louis: C.V. Mosby.
- Klaus, M. H., & Kennell, J. H. (1982). *Parent-Infant bonding*. (2nd ed.). St. Louis: C.V. Mosby.
- Mercer, R.T. (1981). A theoretical framework for studying factors that impact on maternal role. *Nursing Research*, 30(2), 73-77.
- Mercer, R.T. (1986). The relationship of development variable to maternal behavior. *Research in Nursing and Health*, 9, 25-30.
- Moore, M.L. (1983). *Newborn family and nurse*. (2nd.ed). Philadelphia: W.B. Saunders.
- Muller, M.E. (1994). Aquestionnaire to measure mother-to-infant attachment. *Journal of Nursing Measurement*, 2(2), 129-141.
- Muller, M.E. (1996). Prenatal and postnatal attachment: a modest correlation. *Journal of Gynecological and Neonatal Nursing*, 25, 161-166.
- Promasoot, P. (2004). *Maternal-Newborn Attachment in Primiparous Adolescent Mother*. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Sanguanklin, J. (2002). *Effects of newborn interactive bath teaching on maternal attachment, role satisfaction, and competency in infant behavioral learning of first-time mother*. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Steinberg, L. D. (1996). *Adolescence*. (4th ed.). New York: McGraw-hill Inc.
- Stier, D. M., Leventhal, J.M., Berg , A.T., Johnson, L.,& Merger, J. (1993). Are the children born to young mothers at increased risk of maltreatment? *Pediatrics*, 91, 642-647
- Tinikul, S. (2002). *A comparative study in the growth and development of premature infants and treatment under the multi-modalities sensory stimulation program*. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Trisayalux, T.(1998). *Effect of maternal infant interaction on maternal infant attachment and growth in premature infant*. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Tubglam, S. (2001). *Effects of mother's infant massage with an interaction program on maternal-Infant attachment, growth and development of infants born to HIV-positive mother*. Unpublished master's thesis, Mahidol University, Bangkok, Thailand.
- Underdown, A., Barlow, J., Chung, V., Stewart-Brown, S. (2006). *Massage intervention for promoting mental and physical health in infants aged under six months*. *Cochrane Database of Systematic Review*. Retrive August 25, 2008, from www.cochrane.org.
- Walker, P. (1998). *The book of massage for a happier, healthier child*. London: Bloomsbury.
- Waltz, C. F., Strickland, O.L., Lenz, E.R. (1991). *Measurement in nursing research*. Philadelphia: F.A. Davis.